

УДК 378+371.13: 37.036: 78

АШИХМІНА Наталія Віталіївна –

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри музично-інструментальної підготовки
Південноукраїнського національного педагогічного
університету імені К. Д. Ушинського
e-mail: ashihmina_n-81@mail.ru

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У період політико-економічних змін, які переживає сьогодні Україна, коли змінюються уявлення про світ і наше місце в ньому, як ніколи гостро постає питання визначення ролі естетизації життя суспільства. Це в свою чергу потребує докорінної зміни соціальних чинників. Тому сьогодні відбувається пошук шляхів до збалансованого розвитку країни, зокрема, через визначення індексу людського розвитку – гуманістичного потенціалу суспільства, який характеризується високим рівнем освіти і культури. На реалізацію означеного завдання спрямована Концепція розвитку освіти до 2025 року, яка передбачає впровадження принципів гуманізації, демократизації освіти, методичну переорієнтацію процесу навчання на розвиток особистості учня, що ґрунтується на загальнолюдських цінностях і засадах духовного розвитку.

Важливою умовою перетворення сьогоднішніх школярів у духовно розвинених людей, які б могли прикрасити собою ХХІ століття, стає висування на перший план проблеми формування в них естетичних смаків, здатності оцінювати естетичні явища, зокрема і в галузі музичного мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування музично-естетичного смаку особистості глибока і багатогранна. Взагалі, естетичний смак – одна з провідних категорій естетики, психології, соціології та педагогіки, яка визначає здатність особистості оцінювати естетичні особливості предметів і явищ природи, людської діяльності. Ця тема посідає значне місце в роботах філософів: Г. Гегеля, І. Канта, Д. Локка; психологів: В. Давидова, Л. Виготського, Л. Когана, С. Рубінштейна, Б. Теплова; педагогів у галузі мистецької освіти О. Апраксиної, Б. Асаф'єва, О. Бурова, Н. Калашника, Ю. Ларміна, А. Молчанової, С. Раппопорта, О. Рудницької, В. Шацької та ін.

Увага до проблем формування естетичних уявлень про смак, наступності в розвитку смакових уявлень, історичним аспектам виховання смаку, психологічним

умовам формування музично-смакових уподобань особистості приділялася в дослідженнях М. Архипової, С. Борисової, О. Бороздіної, Ж. Вартанової, С. Ліфінцевої, Т. Ляковської та ін.

Ряд робіт таких учених, як-от: Е. Абдуллін, Л. Арчажникова, Л. Гончаренко, Б. Критський, Е. Печерська, О. Пікалова, Т. Рабіна, Л. Рапацька, Р. Тельчарова та ін., присвячено вивченню умов розвитку естетичного смаку і музичної культури майбутніх учителів музики.

Значне місце у вивченні проблем актуалізації формування музично-смакової культури особистості припадає на шкільний вік. Про це йдеться в наукових розвідках С. Воробйової, О. Григор'євої, І. Дзюбі, С. Кікесвої, О. Лазаревської, Н. Новікової, Л. Разуткіної, Г. Раїцької та ін.

Мета статті. Отже, проблема формування музично-естетичного смаку особистості, зокрема під час навчання в загальноосвітній школі, досліджувалася багатьма вченими, однак слід констатувати, що існує недостатня розробленість методичного супроводу означеного процесу. Тому метою даної статті вважатимемо визначення методичних засад формування музично-естетичного смаку школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Учені розглядають смак як елемент естетичної свідомості особистості і як складову художньої культури. Смакові переваги людини формуються і розвиваються протягом усього її життя, зокрема в процесі пізнання довкілля, коли смак проявляється через емоційні оціночні реакції, які згодом трансформуються в раціонально-діяльнісні оцінки, перетворюються у стійкі естетичні ідеали особистості.

Наукові дефініції терміна «естетичний смак» є неоднаковими в різних джерелах, що є характерним для багатьох понять гуманітарних наук. Проте в усіх наголошується, що естетичний смак є категорією естетичної свідомості. Даний феномен віддзеркалює естетичний ідеал і естетичне почуття, які є ланкою, що об'єднує соціальний світ, природу та людину. Наукові розвідки вказують на те, що естетичний смак,

© Ашихміна Н. В., 2017

з одного боку, є здатністю висловлювати судження про естетичну цінність предмета, а з іншого, – переживанням, рефлексією, емоцією, в яких реалізується суб'єктивний стан та індивідуальна неповторність особистості. З інших джерел – це здатність людини до сприйняття й оцінки естетичних властивостей явищ і предметів, до розрізнення прекрасного та потворного. Взагалі, естетичний смак є регулюючою серцевиною всієї структури розвиненої естетичної свідомості особистості. Образно його можна порівняти з гнучким мостом, який об'єднує між собою чуттєве і раціональне, емоційне й інтелектуальне в житті та в естетичній свідомості людини [8].

Сприйняття музики завжди суб'єктивне (естетичний смак, естетична потреба, музично-естетична оцінка), але не зважаючи на це, за своїм характером воно завжди є дещо об'єктивним [8]. Об'єктивно сформована в суспільному житті або житті народу, нації система естетичних цінностей безпосередньо віддзеркалюється і переосмислюється індивідом згідно його індивідуальних якостей. А якості ці визначаються не просто психофізіологічними особливостями будови нервово-мозкового апарату, але й умовами його розвитку і тими обставинами, в яких відбувається їхній перебіг. Естетичне завжди виникає в процесі художньої, музичної діяльності й об'єктивує в собі матеріально-духовну практику особистості, тому він є носієм конкретно-історичної культурної ситуації, в якій проявляється естетичне життя того чи іншого часу, а також своєрідність суб'єктів.

Отже, смак проявляється в здатності відчувати прекрасне і насолоджуватися ним, при цьому розглядається як стрижнева основа, «інструмент» естетичної культури особистості. Вчені пов'язують естетичний смак з інтелектом, мисленням, указуючи на оцінну складову смаку, трактуючи смак як здатність оцінки твору мистецтва, зокрема музичного.

Як і естетичний смак, музичний смак впливає на музичну і загальну культуру окремого суб'єкту й суспільства в цілому. Музично-смакові вподобання протягом усіх історичних періодів змінювалися і вдосконалювалися через судження особистостей з урахуванням ідеалів, створювалися нові естетичні цінності, оцінити які можливо було лише за наявності естетичного, художнього, музичного смаку.

Музично-естетичний смак проявляється в здатності людини до розуміння прекрасного і оцінки творів мистецтва, при цьому враховується існування абстрактних,

непорушних норм смаку як естетичної основи вподобань і переваг особистості. Дана категорія розглядається багатьма науковими школами переважно в контексті взаємозумовленості чуттєвого і раціонального пізнання. Кожна людина сприймає музику через власний музично-слуховий досвід, «пропускаючи крізь призму своїх думок і почуттів... Красу музичного твору особистість визначає суб'єктивно, в момент осяяння і злиття музичного твору з індивідуальною музичною свідомістю» [7, с. 5].

Естетичний смак дитини розглядається «як здатність розрізнити, розуміти і оцінювати естетичні явища на основі творчої переробки отриманих естетичних уражень» [5, с. 11]. Цю здатність пов'язують з характером уподобань, орієнтацій естетичного вибору, трактують як диференційовано-оцінну здатність, як серцевину всієї структури розвиненої естетичної свідомості або естетичної культури учнів [8].

На думку О. Апраксиної, смак характеризується перевагами, вибором і оцінкою музичних уражень. Серед інших характеристик смаку дослідниця називає широту й обмеженість, розвиненість і нерозвиненість. Наявність сформованого музичного смаку, за її переконанням, виражається в естетичній радості насолоди творами музичного мистецтва, а також у творчій діяльності [3].

Р. Тельчарова вважає, що музично-естетичний смак є одним з найширших і всеосяжних елементів музичної свідомості дітей, який визначається рівнем їхньої музичної культури, здатності до оцінки музичних явищ [7].

Цікавим є визначення музичного смаку школярів І. Дзюби. Зокрема дослідниця вважає, що дана категорія є системою музично-естетичних поглядів, уподобань, оціночних суджень, яка містить взаємодію емоційного і раціонального, естетичного почуття й ідеалу [4, с. 49].

Ми визначаємо музично-естетичний смак учнів загальноосвітньої школи як особистісну якість, яка формується і ґрунтується на проявах оцінного ставлення дітей до музики. Змістом музично-смакових уподобань є результат емоційно-позитивного сприйняття, а також адекватної оцінки музичних творів, вираженої в обґрунтованих естетичних судженнях.

Формування музично-естетичного смаку школярів як вибіркоче ставлення до явищ музичного мистецтва забезпечують методи, які оптимально поєднують у собі художньо-

освітню спрямованість й особистісне спілкування з музичними цінностями. Вагомим фактором є також творчий підхід учителя до реалізації методичного супроводу такого формування. Необхідно використовувати методи, які, по-перше, посилюють емоційний контакт із музикою; по-друге, моделюють художньо-творчий процес, сприяючи усвідомленню цінності музики; по-третє, організують аналіз засобів виразності, що розкривають зміст музичного твору.

Порівняльний аналіз методичних рекомендацій музично-педагогічної науки і практики, а також узагальнення особистісного науково-педагогічного досвіду дозволили виокремити ряд методів та прийомів, що сприяють формуванню музично-естетичного смаку в учнів загальноосвітньої школи. Це методи спостереження, наведення уваги, порівняння і порівняльного аналізу, спонукання до співпереживання та емоційної чуйності, що зумовлюють оціночні дії тощо.

Так, у якості методів розвитку інтересу до музики, здатності критичного судження Б. Асаф'єв уважав метод розумно організованого спостереження за змінами і перетвореннями музичного матеріалу, особливостями інтонаційного розвитку, характеру руху, засобів художньої виразності, а також метод наведення уваги на головне й істотне в музиці, що визначає її цінність.

Об'єктом *методу спостереження* є виражені в музиці емоції та почуття людини, зміни і перетворення музичного матеріалу, особливості його інтонаційного розвитку, характеру руху. Дія методу полягає в акцентуації уваги учнів на динаміці музичного образу, зумовленої певним взаємозв'язком, сполученістю і домірністю формотворчих, інтонаційних структур, засобів виразності. Використання *методу наведення уваги* «на ту чи іншу ступінь розрізнення рухомих звукових образів у їхньому зв'язаному потоці» спонукає учнів разом із учителем визначати головне в музичному творі шляхом зіставлення контрастних проявів музичної виразності [2].

Н. Гродзенська приділяла велику увагу процесу накопичення в дітей позитивних емоційних уражень і при цьому вважала, що саме такі враження складають основу музичного смаку. З метою поглиблення розуміння цінності музики дослідниця пропонує використовувати методи *порівняння* і *порівняльного аналізу* через пошук «різного в подібному» й аналіз змін у характері музичного твору.

Вагомий внесок у методіку формування і розвитку музичних смаків школярів зробила В. Шацька. Розуміючи музичний смак як «певний рівень музично-поетичних уявлень, який дає можливість відрізнити і цінувати прекрасне в музиці, зокрема ідейність та змістовність, правдивість і щирість почуттів», учена виокремлює *два основні моменти у вихованні смаку*: 1) організація умов для активного сприйняття музики: переживання і співпереживання з подальшим осмисленням як характеру переживання, так і виразних засобів утілення образу; 2) розвиток потреби естетичного судження, пов'язаного з навичками аналізу творів, що сприймаються.

Ю. Алієв вказує на необхідність розширення методичних прийомів протидії процесу безконтрольного формування і розвитку музичного смаку [1]. Характеризуючи особливості сучасної музичної освіти, вчений вказує на наявність протиріччя між зростанням (у кількісному сенсі) рівня вжитку музики і недостатньою ефективністю методів, що зумовлює безпорадність учнів перед активністю довкілля, яке нав'язують найгірші взірці з музичної галузі. Ю. Алієв вказує на роль знавця (наприклад, батька), який демонструє дитині певне ставлення до музики, яке інтуїтивно нею переймається. Безперечно, слід наголосити на ролі сім'ї як найважливішого чинника формування музично-естетичного смаку особистості. Саме батьки здатні створити навколо дитини певну художню атмосферу, розширити коло її музичних інтересів, прищепити любов до якісної музики.

Формування музично-естетичного смаку учнів пов'язано з визначенням у них творчих задатків, рівня розвиненості здатності до емоційної активності. Автор методіки комплексного естетичного розвитку дітей Т. Смирнова пише, що гарантом виникнення любові дітей до класичної музики є розвиток почуттів особистості і вміння використовувати їх у своїй творчій діяльності [6].

Визначення сутності музично-естетичного смаку школярів як усвідомленого вибіркового ставлення до цінностей музичного мистецтва акцентує увагу на проблемі цілеспрямованого розвитку здібностей учнів до переживання й усвідомлення цінностей музичного мистецтва в процесі навчання музиці.

Вирішенню означеної вище проблеми сприяє використання системи методів, які актуалізують оціночні судження смаку особистості: метод «контрастного ставлення» (В. Мухіна), адаптований до процесу

оцінювання; метод експериментальної деформації; метод залучення учня до естетичного діалогу (Ю. Алієв); методи порівняння і порівняльного аналізу (Н. Гродзенська).

Методи актуалізації оціночних суджень смаку складають процесуальну сторону розвитку об'єктивності музично-естетичних оцінок. Вони забезпечують виникнення прояву певного ставлення до музичного матеріалу, конкретного наміру оцінити зміст музики.

Специфіку даного процесу розкриває *метод експериментальної деформації* музичного твору як різновид методу від протилежного (до прекрасного від потворного). Використання методу полягає у видозміні, трансформації елементів музичного образу, в перебільшеному, алогічному застосуванні окремих засобів виразності і створенні на цій основі антивзірця, який викривляє образно-смысловий лад твору. Смыслова спрямованість методу співзвучна такому творчому процесу руйнування музичного образу, про який писали Л. Баренбойм, Л. Виготський, Д. Кабалевський. Використання даного методу сприяє не тільки «тяжінню» учнів до прекрасного, скільки відвертає їх від некрасивого, невідповідного.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Отже, більшість дослідників розглядають музично-естетичний смак школярів як духовно-практичну здатність емоційного сприйняття, засіб віддзеркалення й емоційно-раціонального пізнання музики, а також як регулятор музично-творчої діяльності. Вважаємо, що означеним феноменом слід вважати якість, яка формується і ґрунтується на проявах оцінного ставлення дітей до музики. Змістом музично-смакових уподобань є результат емоційно-позитивного сприйняття, а також адекватної оцінки музичних творів, вираженої в обґрунтованих естетичних судженнях.

Ефективному формуванню музично-естетичного смаку в учнів загальноосвітньої школи сприяє використання методів спостереження, порівняння і порівняльного аналізу, спонукання до співпереживання й емоційної чуйності, експериментальної деформації музичного твору.

Перспективною темою подальшого дослідження може стати вивчення результатів запровадження методів формування музично-естетичного смаку в процес музичного навчання учнів загальноосвітньої школи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Алієв Ю. Б. Методика музикального виховання дітей від дитячого садка до початкової школи / Ю. Б. Алієв. – Воронеж : «МОДЕК», 1998. – 352 с.
2. Асаф'єв Б. В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б. В. Асаф'єв. – Л. : Музыка, 1965. – 144 с.
3. Апраксина О. А. Методика музикального виховання в школі : учеб. пособие для студ. педагогических институтов / О. А. Апраксина. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.
4. Дзюба І. Розвиток музично-естетичних смаків школярів засобами сучасної інструментальної музики / І. Дзюба // Рідна школа. – 2012. – № 10. – С. 49–51.
5. Кикеева С. А. Формирование эстетического вкуса у учащихся начальных классов этнокультурно ориентированной школы : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / С. А. Кикеева. – Чебоксары, 2005. – 23 с.
6. Смирнова Т. И. Интерпретация // Из Серии «Воспитание искусством или искусство воспитания» / Т. И. Смирнова. – М. : Издатель Смирнова, 2001. – 367 с.
7. Тельчарова Р. А. Введение в феноменологию музыки / Р. А. Тельчарова. – Владимир : ВГПИ, 1991. – 214 с.
8. Эстетическое сознание и процесс его формирования / ред. А. Зись, Н. Киященко, Ф. Кондратенко и др. – М. : Искусство, 1981. – 255 с.

REFERENCES

1. Aliyev, YU. B. (1998). *Metodika muzykalnogo vospitaniya detey ot detskogo sada k nachalnoy shkole*. [Method of musical education of children from kindergarten to primary school]. Voronezh: «MODEK».
2. Asafiev, B. V. (1965). *Izbrannyye stati o muzykalnom prosveshchenii i obrazovanii*. [Selected articles on musical enlightenment and education]. Leningrad: Muzyka.
3. Apraksina, O. A. (1983). *Metodika muzykalnogo vospitaniya v shkole : ucheb. posobiye dlya stud. pedagogicheskikh institutov*. [The method of musical education in school: Textbook. Allowance for stud. Pedagogical institutes]. Moscow: Enlightenment.
4. Dzyuba, I. (2012). *Rozvytok muzychno-estetychnykh smakiv shkolnyariv zasobamy suchasnoyi instrumentalnoyi muzyky*. [The development of musical and aesthetic tastes of pupils by means of modern instrumental music]. Kyiv: Ridna shkola.
5. Kikeeva, S. A. (2005). *Formirovaniye esteticheskogo vkusa u uchashchikhsya nachalnykh klassov etnokulturno oriyentirovannoy shkoly*. [The formation of aesthetic taste in primary school pupils of an ethnoculturally oriented school]. Cheboksary.

6. Smirnova, T. I. (2001). *Interpretatsiya // Iz Serii «Vospitaniye iskusstvom ili iskusstvo vospitaniya»*. [Interpretation // From the series «Education in art or the art of education»]. Moscow: Publisher of Smirnov.

7. Telcharova, R. A. *Vvedeniye v fenomenologiyu muzyk*. [Introduction to the phenomenology of music]. Vladimir: VGPI.

8. Zis, A., Kiyashchenko, N., Kondratenko, F. (1981). *Esteticheskoye soznaniye i protsess yego formirovaniya*. [Aesthetic consciousness and the process of its formation]. Moscow: Iskusstvo.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

АШИХМІНА Наталія Віталіївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри музично-інструментальної підготовки Південноукраїнського національного

педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

Наукові інтереси: теорія та методика музичного навчання в загальноосвітній школі в контексті художньо-естетичних інновацій мистецької освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ASHYKHMINA Nataliia Vitaliivna – PhD, Candidate of pedagogical Sciences, Senior lecturer of the Department of Music and instrumental Training, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky.

Circle of scientific interests: theory and methods of music education in a secondary school in the context of artistic and aesthetic innovation of the art education.

Дата надходження рукопису 12. 04. 2017 р.

УДК 378. 54.

ГРОЗАН Світлана Вікторівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка e-mail:svetlanagrozan@ukr.net

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Необхідність удосконалення процесу формування професійної компетентності у музикантів-виконавців реалізується з соціокультурної ситуації в суспільстві та країні, яка динамічно змінюється. Важливим чинником є підготовка кваліфікованого працівника, який вільно володіє своєю професією, готовий до постійного професійного зростання, є соціально і психологічно адаптованим, що дозволяє успішно соціалізуватися в сучасному соціумі. Визнання розвивального потенціалу культури, в тому числі і музичної, призвело до зростання ролі формування у музикантів-виконавців професійної компетентності як «володіння професійною діяльністю в певній галузі на достатньому рівні; здатність фахівця проектувати свій подальший професійний розвиток; професійне спілкування та професійну відповідальність за результати своєї праці тощо» [5, с. 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З упровадженням Болонського процесу в країнах Західної і Центральної Європи активізувався інтерес до компетентнісного

підходу у вищій професійній освіті. Компетентнісна модель освіти спирається на ідеї діяльнісного підходу, основоположниками якого є Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, а розвиток отриманий в працях Г. Атанова, Б. Бадмаєва, В. Болотова, Т. Боровікової, П. Гальперина, О. Грішина, І. Зимньої, А. Хуторського, Т. Шамової та ін. Принципової важливості набувають теоретичні висновки науковців (В. Байденко, Н. Бібік, Н. Кузьміна, В. Луговий, М. Князян, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, А. Хуторський) щодо сутності й характеру ключових компетентностей.

Мета статті – розглянути структурні компоненти професійної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз джерел уможливив зробити висновки, що в науковій літературі існує безліч трактувань поняття «компетентність». А. Хуторський розкриває це поняття наступним чином: «компетенція – відчужена, наперед задана соціальна вимога (норма) до освітньої підготовки учня, необхідної для його ефективної продуктивної

© Грозан С. В., 2017